

Радмила Пешић

ГРАЂАНСКЕ ПЕСМЕ МЕЂУ ЛИРСКИМ ПЕСМАМА
ВУКОВЕ ЗБИРКЕ

Издавање Вукових сабраних дела није само подмирење давнашњег дуга наше културе ни само прилика да се изнесу ставови и достигнућа савремене науке, већ и широк темељан ослонац за нова даља истраживања. *Мала простонародња Славеносербска пјеснарица* побудила је својом појавом интересовање света за нашу народну поезију, а почев већ од првих проучавалаца Вукова дела она изазива посебну пажњу због свог садржаја и особености настанка. Све што се могло сабрати из писане грађе, и казивање Вука и људи око њега, оскудно је, а мало има изгледа да ће нам будућа истраживања у том правцу донети нова открића о настанку и изворима ове књиге. Међутим, изучавања везана за саме песме пружају нешто више. Откривање и основи проучавања српске грађанске лирике које је поставио Тихомир Остојић указали су посредним начином на нове могућности проучавања прве Вукове збирке песама. Андра Гавриловић, веома плодан у раду, разноврсног и разнородног научног и књижевног интересовања због чега је био неправедно потцењиван убрзо после појаве књиге „Српска грађанска лирика у XVIII веку” Тихомира Остојића и Владимира Ђоровића први је указао на сродност старих рукописних песмарица из прве Вукове књиге. Бројност лирских песама у односу на епске, а која се неће поновити ни у једној каснијој, одговара устаљеној физиономији да постоје и друге лирске народне песме различитог рода које је као младић знао пет пута више, а десет јасније, у време када се стидео да их напише по жељи Мушицког. Завршавајући предговор, Вук све женске песме које је унео у Пјеснарицу назива само љубавним или њежним. Гавриловићево запажање, узгред казано само као увод рада о пореклу уметничких песама из друге Вукове Пјеснарице, остало је дуго по страни. Питање веза Вукових песама и рукописних песмарица грађанске лирике, превиђајући Гавриловићев рад, покреће тридесет година врсни зналац наше народне књижевности, проф. Светозар Матић,

да би током последње две деценије опет усмерио своје интересовање и вредне студије у том правцу.

Указујући на светско порекло једног броја Вукових и епских и лирских песама, Матић сматра да је за Малу простонародњу славеносербску пјеснарицу Караџић преписивао песме из рукописних зборника грађанске лирике. Ослањајући се на неоспорне и упадљиве сродности неких песама, а поредећи Вукове непрецизне и временом нешто измењене исказе, он подвргава сумњи Вукову изјаву да је песме по сећању објавио, као и позније навођење да му их је рођака Савка казивала. Научно-критичко издање обе пјеснираце, како га је приредио Владан Недић, пружа могућност да се шире и јасније схвате Вукове изјаве, не да бисмо их одбацили као непоуздане и нетачне, већ да бисмо разумели његове ставове и погледе на народну песму, њено познавање, и Вуков књижевни укус на самом почетку скупљачког рада. Објаснивши старије варијанте тих песама из записа пре Караџића Недић нам је указао на њихове претходнике у знатно ширем оквиру но што је територија Срема и разнороднијем од рукописних песмарица грађанске лирике. Истичући драгоценост сведочење Симе Милутиновића о улози рођаке Савке, Недић иде у корак даље, и њеним шабачким завичајем објашњава особеност песама које је знала. Проф. Матић, приказујући обе пјеснарице, одлучно одбија могућност преношења сремских песама преко Саве и њихово ширење по србијанској средини. Сав неспоразум, сматрамо, потиче из основног начина посматрања народне поезије, с једне стране, и такозване грађанске лирике, с друге. Овај назив, грађанска лирика, морамо и овде указати, сасвим је неадекватан за једну појаву у нашој књижевној историји која је и временски и садржином хетерогена и комплексна. Појаву народске, пучке уметности речи у нашим крајевима можемо уочити већ од средњег века па све до најновијих дана. На вечно постојећим међама и додирним сливањима различитих друштвених и културних средина она живи у разноликом транспоновању докле год постоји потреба за њом. Зато само један њен део ослања се на народну уметност речи, док се њена тематика и животни сокови захваћени и из других извора, а на разним ступњима развоја народске књижевности и односи тих веза се мењају. Неоспорно је да се веза са народном песмом током неоспорног сазревања народске песме тањи и бледи, истискујући је све више. С друге стране, и у појму народне песме морамо имати на уму особености условљене њеним развојем у времену и срединама. Само статичко посматрање и народне и народске песме довешће нас до трагања за доказима писаних песмарица као директних извора Вукових песама и до сумње да су песме и он и рођака Савка могли у глави донети. Заборавља се да је Вук

као деветнаестогодишњи младић 1808. у Карловцима ове песме могао чути и видети и научити и као своје прихватити. Познато је да је пре 1813. и сам бељежио грађанске лирске песме. Он је већ тада престао да буде сеоско момче и већ тада коракнуо из сеоске усмене културе у писану грађанску. И када у предговору прве пјесмарице каже да је тада знао разнородних песама, није ли то посредно рекао да је касније више од других волео и знао љубавне песме, а љубавна тематика је прва и најјача спојница народне и народске поезије. Да је Савка могла знати већ у Шапцу песме које на први поглед личе само на Сремске, не треба сумњати. Продорност народске књижевности, а особито песме, у зависности је од средине и њене развојне спремности да је прихвати. У нашим се подручјима може пратити временско и територијално путовање народске песме из једне у другу пријемчиву средину. Тако једино можемо разумети поједине песме приморске-меритске лирике записане у Ерлангенском рукопису, затим кајкавске песме хрватске грађанске лирике међу војвођанским Србима, затим грађанске песме, које долазе током XIX века у Србију и најзад њихово преношење и живот у Македонији. За овакво продирање ни језичке баријере не чине сметње. Нпр. словачке, чешке, пољске, румунске, мађарске, немачке и неке друге песме налазимо у песмарицама грађанске лирике код војвођанских Срба. Тим мање би могле представљати сметње дијалекатске разлике у истом језику. Тражити доследне особине сремског говора за доказ да су ове песме једино сремске није поуздано сведочење. Средина која прима меритску песму прима и њен језик са мањим или већим прилагођавањем. Како се лако прими језик средине, особито оне која је на вишој развојној лествици, пример је Вуков предговор у Малој прстонародној Славеносрбској пјесмарици. То није само настојање да се пише књижевним језиком пречанских Срба, већ и делом прихватање карактеристика говорног језика. У Малој прстонародној Славеносрбској пјесмарици један број песама има своје варијанте у старијим рукописним песмарицама грађанске лирике. Истичемо реч **варијанте**, јер разлике између њих увек постоје, мање или веће; подударности – осим код једне песме, а и ту непотпуно – нема. Ово је сасвим разумљиво, јер и грађанске песме живе у варијантама. Песме у Вуковој Пјесмарици су највећим бројем ближе развојној нити народне него народске песме. Вукове се варијанте најчешће у завршном делу разликују од оних у рукописним песмарицама. Оне су увек кратке, лирске и недореченије без оног за грађанску лирику карактеристичног директног експлицитног казивања. Ово се нарочито уочава код песама прве Пјесмарице, у другој, оној из 1815, Вук је унео и друге врсте лирских песама осим љубавних, значи више епских, а налазимо и мањи број песама

које имају варијанте у грађанским зборницима. Иако у предговору прве Пјесмарице Караџић каже да у књизи нема ниједне песме коју је дух воображења читањем обogaћен по правилима песмоторства измишљавао; када по језичким особинама издваја оне песме које су долазиле из Босне и Херцеговине од сремских, назире се да је и друкчије разлике у њима осећао. Али је свакако и једне и друге сматрао народним. На крају друге Пјесмарице Вук је објавио додаток песмама писане књижевности, истина не наводећи писца још увек као у рукописним грађанским песмарицама, али по вољи онима – како каже – који већ немају укуса за народне песме. Већ тада Вук јасније разликује лирску народну од народске популарне песме, баш као што ће и Качићеве песме престати да убраја у народне. Вукови критерији за народну и народску песму постаће све изразитији, и припремајући треће издање лирских песама он ће уз једну песму коју је објавио међу првима 1814. (песме 48. број), „Зима прође, душице моја” скренути пажњу на њено порекло, казаће да је спевана у новија времена негде у Сријему или у Бачкој у вароши иако то раније није истицао. Занимање за популарну песму неће Вук ни касније запоставити. У првој књизи бечкога издања 1841. говориће о новим песмама које се по Бачкој, Банату и Срему стварају, он ће први код нас сажето карактерисати средину и ствараоце ове врсте народског певања.